

УДК 343.13:343.98:341.3(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.46>

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кудінов С.С.,

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник*

*ДНУ «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»,
експерт ГО «Safe Ukraine 2030»,
радник СК «Security»*

ORCID: 0000-0002-0582-1030

Шехавцов Р.М.,

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики,*

Львівський державний університет внутрішніх справ

ORCID: 0000-0002-4756-9849

Кудінов С.С., Шехавцов Р.М. Особливості організації розслідування воєнних злочинів в Україні в умовах воєнного стану.

Стаття присвячена дослідженню організаційних особливостей розслідування воєнних злочинів в Україні в умовах воєнного стану. Автором проаналізовано, фактори, що обумовлені правовим режимом воєнного стану, специфікою воєнних злочинів, конкретними умовами провадження розслідування. Здійснено аналіз норм законодавства, наведено узагальнення статистики кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів за період повномасштабної війни, досліджені сучасні підходи до організації розслідування.

Звертається увага на оптимізацію процедури визначення підслідності в умовах воєнного стану, функціонування міжвідомчих слідчих груп та спільних слідчих груп (ЖТ), участь структур Міжнародного кримінального суду в розслідуванні воєнних злочинів.

Визначено роль громадянського суспільства у розслідуванні цієї категорії правопорушень, наголошено на важливості взаємодії із громадськими організаціями, журналістами, очевидцями, OSINT-аналітиками з метою виявлення, фіксації, документування, отримання інформації про ці злочини.

Встановлено, що специфіка таких розслідувань обумовлена як особливостями її правового регулювання, так і особливостями, що характеризують умови в яких здійснюється розслідування. Серед правових особливостей виокремлено: окремі положення КПК України, норми міжнародного гуманітарного права та Римського статуту, міжнародні угоди та конвенції щодо розслідування таких злочинів, законодавство іноземних держав, які застосовують принцип універсальної юрисдикції для притягнення воєнних злочинців до відповідальності. Серед інших особливостей, що впливають на організацію розслідування воєнних злочинів виокремлено: масовість вчинення злочинів, їх транснаціональний характер, місце і спосіб вчинення злочинів, велику небезпеку воєнних злочинців та умов розслідування, необхідність залучення значної кількості суб'єктів розслідування (різні відомства, міжнародні та недержавні суб'єкти), застосування процедур дистанційного кримінального провадження та спеціальної процедури «in absentia», великий обсяг інформації, що підлягає дослідженню і систематизації під час розслідування.

Ключові слова: воєнні злочини, досудове розслідування, підслідність, міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право, кримінальне провадження, організація розслідування, взаємодія, слідчі групи, воєнний стан.

Kudinov S.S., Shekhavtsov R.M. Specifics of organizing the investigation of war crimes in Ukraine under martial law.

The article is devoted to the study of the organizational features of investigating war crimes in Ukraine under martial law. The author analyzes the factors influenced by the legal regime of martial law, the specific nature of war crimes, and the particular conditions in which investigations are conducted. Legislative norms are examined, and statistical data on criminal proceedings related to war crimes during the full-scale war are summarized. The article explores current approaches to organizing such investigations.

Attention is paid to optimizing the procedure for determining investigative jurisdiction under martial law, the functioning of interagency investigative teams and Joint Investigation Teams (JITs), as well as the involvement of the structures of the International Criminal Court in the investigation of war crimes.

The role of civil society in investigating this category of offenses is highlighted, emphasizing the importance of cooperation with public organizations, journalists, eyewitnesses, and OSINT analysts to identify, record, document, and obtain information about these crimes.

It is established that the specifics of such investigations are determined both by their legal regulation and by the conditions under which the investigation is conducted. Among the legal aspects, the article identifies: specific provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, norms of international humanitarian law and the Rome Statute, international agreements and conventions on the investigation of such crimes, and the legislation of foreign states that apply the principle of universal jurisdiction to hold war criminals accountable.

Among other factors influencing the organization of war crimes investigations are the mass scale of crimes, their transnational nature, the location and method of their commission, the high danger posed by war criminals and the conditions of the investigation, the need to involve a wide range of investigative actors (various agencies, international and non-governmental entities), the use of remote criminal proceedings and the special «in absentia» procedure, as well as the large volume of information that must be analyzed and systematized during the investigation.

Key words: war crimes, pre-trial investigation, investigative jurisdiction, international humanitarian law, international criminal law, criminal proceedings, investigation organization, cooperation, investigative teams, martial law.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, що триває з 2022 року, поставила перед українською правоохоронною системою безпрецедентні виклики, зокрема у сфері розслідування воєнних злочинів. Розмах злочинної діяльності, кількість постраждалих та складність фіксації обставин в умовах активних бойових дій, тимчасової окупації окремих територій та часткової недієздатності державних інституцій в цих регіонах – усе це вимагає перегляду та оновлення підходів до організації досудового розслідування.

Особливий інтерес становить інтеграція національних слідчих процесів з міжнародними ініціативами, такими як спільні слідчі групи (ЖТ), взаємодія з Офісом прокурора МКС, а також активна роль громадянського суспільства у документуванні воєнних злочинів, що змінює усталені уявлення про суб'єктів досудового розслідування.

Усе це свідчить про необхідність системного аналізу сучасних підходів до організації розслідування воєнних злочинів в Україні в умовах воєнного стану, враховуючи як національні правові реалії, так і міжнародні стандарти, фактори впливу на організацію такої діяльності, з урахуванням правового режиму та специфіки самих злочинів.

Метою статті є дослідження особливостей організації розслідування воєнних злочинів в умовах воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. Окремі організаційні аспекти розслідування воєнних злочинів досліджували – І.В. Басиста, Н.П. Глинська, І.В. Гловюк, В.В. Рогальська, М.І. Пашковський, О.В. Пчеліна, Р.Л. Степанюк, М.В. Стратонов, Н.М. Татарин, Г.К. Тетерятник, Т.Г. Фоміна, М.С. Цуцкірідзе, Ю.М. Черноус та ін.

Водночас, із початком повномасштабного вторгнення, яке триває вже четвертий рік, правозастосовна практика у сфері розслідування воєнних злочинів зазнала суттєвого еволюційного розвитку. Накопичений досвід свідчить про необхідність його не лише систематизації, але й критичного переосмислення в контексті сучасних викликів, оскільки динаміка збройного конфлікту, зміни у процесуальному законодавстві та міжнародні стандарти ефективного розслідування вимагають нових підходів до організації досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Ефективність будь-якої діяльності, зокрема розслідування злочинів, безпосередньо зумовлюється рівнем її організації, оскільки належне планування, чіткий розподіл повноважень між суб'єктами, використання необхідних процесуальних засобів та контроль за їх реалізацією створюють необхідні передумови для досягнення мети кримінального провадження. Недостатня організація розслідування, навпаки, призводить до затягування строків, втрати доказів, процесуальних помилок і, як наслідок, до зниження довіри суспільства до правосуддя. Таким чином, якісна організація досудового розслідування виступає визначальним чинником його результативності та гарантією дотримання прав учасників процесу.

В.Ю. Шепітько визначає організацію розслідування як комплекс необхідних заходів на різних етапах розслідування, що забезпечують діяльність органів з розкриття, розслідування і профілактики злочинів [1, с. 152-153]. В.Д. Берназ розумів під цим поняттям «...комплекс взаємопов'язаних уповноважених державою розслідувати злочини органів і посадових осіб, структура й погоджена тактична й стратегічна діяльність яких реалізується на певному рівні як функція розвитку, збереження цієї системи з метою раціонального вирішення завдань кримінального судочинства» [2, с. 136]. Аналізуючи різні наукові підходи до поняття організації розслідування, Н.М. Татарин, доходить до висновку, що їх умовно можна поділити на два концептуальні підходи: перший, у якому ця категорія визначається як забезпечення розслідування; другий, як створення структури розслідування [3, с. 150]. О.В. Олішевський визначає організацію розслідування кримінальних правопорушень як діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на створення сприятливої обстановки для оптимізації досудового розслідування на кожному з його етапів і забезпечення досягнення завдань кримінального провадження [4, с. 77].

Не вступаючи до наукової дискусії щодо визначення організації розслідування, зазначимо, що розглядаємо її як врегульовану законодавством діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на забезпечення належної побудови, планування та координації розслідування, яка включає визначення процесуальних завдань, розподіл повноважень між органами та посадовими особами, оптимальне використання криміналістичних та процесуальних засобів, результатів науково-технічного прогресу, а також створення умов для ефективного збирання, перевірки та оцінки інформації, що має значення для вирішення завдань кримінального провадження. У своїй сутності організація розслідування поєднує як управлінсько-координаційну складову (система рішень і дій, що забезпечують узгодженість роботи всіх учасників процесу та осіб залучених до цього, ефективного використання ресурсів), так і процесуально-криміналістичний аспект (вибір тактики, методів, засобів, адекватних виду злочину та умовам його розслідування).

Забезпечення належного рівня організації розслідування виступає одним із ключових чинників його ефективності, оскільки саме від узгодженості дій суб'єктів, своєчасності ухвалення процесуальних рішень, використання криміналістичних засобів і дотримання процесуальних гарантій залежить як результативність розслідування, так і дотримання принципу верховенства права у кримінальному провадженні.

На організацію розслідування в умовах воєнного стану впливає низка факторів, притаманних цьому надзвичайному правовому режиму. Г.К. Тетерятник до факторів, які обумовлюють особливості кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів відносить наступні: 1) фактори небезпеки; 2) відсутність доступу до окремих територій, на яких здійснюється кримінальне провадження; 3) повне або частково обмежене функціонування органів державної влади, у т.ч. правоохоронних, судових органів України на територіях вчинення кримінальних правопорушень; 4) особливості правового регулювання не тільки нормами КПК України, але й надзвичайним законодавством, міжнародними нормативно-правовими актами, які активуються за умов надзвичайних правових режимів; 5) специфічні організаційно-управлінські основи проведення окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, які залежать не тільки від рішень суб'єктів кримінального процесу, але й від рішень та порядку взаємодії з іншими владними суб'єктами; 6) часткове або повне блокування функціонування окремих процесуальних інститутів та поява нових процесуальних засобів, способів, гарантій кримінального провадження в екстраординарних умовах та ін. [5, с. 468].

Р.Л. Степанюк, досліджуючи фактори, які впливають на особливості організації досудового розслідування в умовах пандемії визначає: вимоги щодо обов'язкових спеціальних заходів, встановлені на території, де проводиться розслідування (в умовах певного екстраординарного правового режиму); стан реального дотримання цих заходів у державі в цілому; стан правового

регулювання процедури розслідування в умовах такої екстраординарної ситуації; загальний стан технічного забезпечення можливостей проведення розслідування з дотриманням спеціальних заходів у правоохоронних органах [6, с. 148].

Натомість, оцінка факторів, які визначають особливості організації розслідування воєнних злочинів, була б неповною без урахування не лише умов воєнного стану, але й специфіки самих воєнних злочинів як особливої категорії кримінальних правопорушень. Вітчизняний КК України у ст. 438 відносить до воєнних злочинів жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, незаконне переміщення або депортація дитини, невиправдана затримка репатріації дитини, вербування або використання дитини для участі у збройному конфлікті, воєнних (бойових) діях, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій [7]. У ст. 8 Римського Статуту визначається 27 грубих порушень Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, які відносяться до воєнних злочинів [8]. Тобто вітчизняний законодавець у ст. 438 КК України сформулював воєнні злочини у відносно загальних категоріях (жорстоке поводження з військовополоненими, вигнання цивільного населення, розграбування цінностей, застосування заборонених засобів війни тощо). Натомість Римський Статут деталізує 27 конкретних складів воєнних злочинів. Це означає, що при кваліфікації національні правоохоронні органи мають орієнтуватися на Римський Статут, Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них, міжнародні стандарти розслідування цієї категорії злочинів.

Т.С. Єфіменко, аналізуючи питання доказування воєнних злочинів виділяє наступні фактори, що впливають на цей процес: 1) багатоаспектність складу воєнного злочину; 2) встановлення контекстуального елементу, 3) слідчі ситуації, обумовлені місцем вчинення злочину та можливістю в органів досудового розслідування доступу до нього; 4) застосування інноваційних технологій, алгоритмів штучного інтелекту, які підвищують спроможності під час збирання доказів воєнних злочинів; 5) стан взаємодії органів досудового розслідування, прокуратури з представниками громадських організацій, журналістами, в результаті якої є можливість отримання від них певної інформації про воєнні злочини та у подальшому – вирішення питання про оформлення доказів [9, с. 292].

Н.М. Татарин визначає організацію розслідування, в тому числі воєнних злочинів, як діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на створення сприятливої обстановки для оптимізації досудового розслідування на кожному з його етапів і забезпечення досягнення завдань кримінального провадження. До її специфічних ознак він відносить наступні: цілеспрямований і динамічний характер; реалізація лише уповноваженими суб'єктами; є системою дій зі створення сприятливих умов розслідування; здійснюється впродовж усього процесу розслідування (на кожному з його етапів і під час проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних і непроцесуальних дій. Вчений зазначає, що організація розслідування воєнних злочинів здійснюється за такими основними напрямками: правовий, матеріально-технічний, кадрове забезпечення та забезпечення співробітництва [10, с. 41–43].

Воєнні злочини мають низку унікальних характеристик: по-перше, вони завжди пов'язані з порушеннями міжнародного гуманітарного права, у випадку з агресією РФ – масовими та системними; по-друге, об'єктом посягання виступають не лише окремі особи, а й основоположні цінності міжнародної спільноти, включаючи безпеку цивільного населення та порядок ведення війни; по-третє, їх розслідування відбувається в умовах, коли кількість потерпілих і свідків може бути надзвичайно великою, а збирання доказів ускладнене через активні бойові дії, тимчасову окупацію територій, руйнування інфраструктури, злочинці можуть ніколи не перебувати на території нашої країни. Так, значна кількість таких злочинів розпочинається на території однієї держави (або ж на території, яка підконтрольна такій державі), а закінчується на території іншої держави (а іноді й декількох), наприклад ракетні, бомбові удари по цивільній інфраструктурі нашої країни. Крім того, воєнні злочини мають виражений транснаціональний характер, адже часто охоплюють потерпілих, свідків, підозрюваних із різних держав, вчиняються за участю міжнародних організованих структур або спричиняють наслідки за межами України. Це потребує координації між національними та міжнародними органами, взаємного визнання доказів та врахування принципу комплементарності у відносинах з Міжнародним кримінальним судом. Паралельна дія норм на-

ціонального кримінального процесу, спеціального законодавства воєнного стану та міжнародних стандартів також може створювати колізії та потребує їх гармонізації в практиці розслідування.

Наведені особливості воєнних злочинів виключають можливість забезпечити організацію їх якісного розслідування слідчими. За межами їх повноважень знаходяться питання нормативно-правового, матеріально-технічного (в частині придбання техніко-криміналістичних та інших матеріальних засобів), кадрового (в частині організаційно-штатного складу), співробітництва (організації взаємодії з іншими правоохоронними органами, міжнародного співробітництва). Вирішення таких питань – рівень керівників центрального апарату відповідних органів досудового розслідування, правоохоронних органів, Офісу Генерального прокурора, центральних органів виконавчої влади. Виходячи з цього організацію розслідування воєнних злочинів можна представити на двох рівнях:

1) стратегічному – охоплює формування нормативно-правового, кадрового, матеріально-технічного, методичного забезпечення готовності слідчих та оперативних підрозділів правоохоронних органів до здійснення та здійснення діяльності з виявлення, розкриття та розслідування воєнних злочинів;

2) тактичному – забезпечення визначення оптимальної системи дій, їх скоординованої реалізації слідчим самостійно або слідчою (слідчо-оперативною) групою, із залученням спеціалістів, при розслідуванні злочину.

Практика розслідування воєнних злочинів в Україні має непоодинокі випадки успішної реалізації заходів з організації їх розслідування на обох вказаних рівнях.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 216 КПК України воєнні злочини віднесені до підслідності органів безпеки. Згідно з офіційними статистичними даними за ст. 438 КК України у 2022 році було зареєстровано 60387 проваджень, з них 49483 перебувало у провадженні органів безпеки, у провадженні органів Національної поліції перебувало 11429 кримінальних проваджень щодо правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. У 2023 році було зареєстровано 60944 проваджень зазначеної категорії, з них – 53463 перебувало у провадженні органів безпеки, у провадженні органів Національної поліції перебувало 8079 кримінальних проваджень щодо правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, в ДБР – 19. У 2024 році було зареєстровано 28788 проваджень зазначеної категорії, з них – 26322 перебувало у провадженні органів безпеки, у провадженні органів Національної поліції перебувало 2971 кримінальних проваджень щодо правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, у ДБР – 29. Станом на кінець червня 2025 року було зареєстровано 26356 проваджень зазначеної категорії, з них – 23059 перебувало у провадженні органів безпеки, у провадженні органів Національної поліції перебувало 3611 кримінальних проваджень щодо правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, у ДБР – 9 [11].

Зазначена статистика свідчить про те, що переважну частину кримінальних проваджень за ст. 438 КПК України розслідують органи досудового розслідування органів безпеки. Втім й інші органи досудового розслідування, до підслідності яких не належать воєнні злочини, здійснюють цю діяльність.

З початку повномасштабної агресії РФ кількість зареєстрованих проваджень за ст. 438 КК України перевищила 170 тисяч. Очевидно, що виключно органи безпеки, які нормативно визначені уповноваженими їх розслідувати, не спроможні охопити таку кількість проваджень. Це об'єктивно призвело до необхідності розподілу навантаження між іншими органами досудового розслідування. При цьому на такий стан справ впливає не лише кількість кримінальних проваджень, а й можливість та оперативність доступу до місць вчинення злочинів, потерпілих та очевидців події, оскільки підрозділи Національної поліції України мають об'єктивно більше регіональне представництво та оперативність доступу до інформації, що має значення для кримінального провадження і може бути втрачена внаслідок продовження бойових дій.

Задля цього були ініційовані та внесені зміни до ч. 5 ст. 36 КПК України, яка надала прокурору повноваження доручати розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування у випадках неефективності чи неможливості здійснення розслідування органом, уповноваженим на здійснення досудового розслідування відповідно до ст. 216 КПК України [12]. Саме ця норма дозволила передавати розслідування частини воєнних злочинів до Національної поліції та ДБР, що на нашу думку є виправданою практикою в сучасних умовах.

В умовах війни, для документування та розслідування воєнних злочинів, також були утворені окремі підрозділи, зокрема в структурі Національної поліції, Служби безпеки України, органах прокуратури тощо. Це відображає тенденцію до функціональної спеціалізації навіть поза межами формальної підслідності. Адже у прифронтових і деокупованих районах саме Національна поліція часто першою отримує доступ до місць вчинення злочинів, тоді як підрозділи СБУ не завжди мають можливість оперативно діяти. Відтак, організація розслідування потребує залучення тих органів, які реально присутні на території.

Крім того, воєнні злочини охоплюють широкий спектр діянь: від катувань і вбивств до депортацій, сексуального насильства тощо. Деякі з них за своєю природою близькі до «ординарних» кримінальних правопорушень, розслідування яких традиційно здійснює поліція. Це також пояснює залучення інших органів.

Ще однією підставою розширення організаційних спроможностей при розслідуванні воєнних злочинів стало доповнення ч. 4 ст. 39 КПК України повноваженням керівника органу досудового розслідування щодо створення міжвідомчих слідчих груп.

Ця новела є реакцією правоохоронної системи, підтриманої законодавцем, на об'єктивні виклики, спричинені масштабністю воєнних злочинів, необхідністю залучення до їх документування найбільш професійних слідчих із різних органів та потребою забезпечення оперативної взаємодії у складних умовах воєнного стану.

Варто наголосити, що створення міжвідомчих слідчих груп також має значення для забезпечення оперативності у реагуванні на воєнні злочини. В умовах бойових дій або щойно звільнених територій, де доступ до місця події може бути обмеженим, швидке залучення слідчих різних відомств дає змогу мінімізувати втрати доказової бази. Крім того, цей інститут формує правові передумови для подальшої інтеграції з міжнародними форматами співпраці, зокрема спільними слідчими групами (ЛІТ), які функціонують у межах Eurojust і довели свою ефективність у розслідуванні міжнародних злочинів.

Діяльність ЛІТ передбачена ст. 571 КПК України, у ч. 1 якої зазначається, що такі спільні слідчі групи створюються для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав [12]. Відповідно до ст. 1 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року, воєнні злочини мають міжнародний статус, навіть якщо вчинені на території однієї держави [13]. Їх об'єктивна природа передбачає: масові порушення норм міжнародного гуманітарного права; вплив на права та безпеку громадян інших держав, включно з іноземними військовими, журналістами, добровольцями, дипломатами; інтерес до таких справ з боку міжнародних судових інституцій, зокрема Міжнародного кримінального суду (МКС). У зв'язку з цим, такі справи не можуть бути розслідувані виключно в межах національної юрисдикції без врахування міждержавного виміру.

Як зазначають І.В. Басиста, Г.П. Власова, В.М. Стратонов: участь Євроюсту в роботі спільної слідчої групи (ЛІТ) з розслідування міжнародних злочинів, скоєних в Україні, забезпечує не лише організаційну та фінансову стабільність цієї ініціативи, а й сприяє підвищенню її технічної та процесуальної ефективності. Окрім узгоджених дій експертів і слідчих на території України, з метою ефективного збирання доказів, країни-учасниці паралельно проводять власні розслідування та взаємодіють із громадянами України, які є потерпілими та свідками, однак виїхали в інші держави [14, с. 59].

Важливість діяльності ЛІТ при розслідуваннях воєнних злочинів обумовлюється також тим, що на теперішній час понад 20 країн беруть участь у цій діяльності в рамках національних проваджень. З країн, що проводять дослідження, 14 є членами ЄС, ще чотири країни, включаючи Україну, знаходяться в Європі, але не є членами ЄС, і ще дві країни не входять до Європи – Канада та Велика Британія [15; 16].

Зазначені країни ведуть національні провадження, але в координації з ЛІТ, що дозволяє уникати дублювання, забезпечує обмін інформацією та посилює доказову базу. Слід зауважити, що до ЛІТ, який працює в Україні доєднався і Офіс прокурора МКС, який на теперішній час веде свою роботу у нашій державі. Таке залучення держав створює умови для передачі справ до МКС або інших міжнародних трибуналів.

Специфіка воєнних злочинів (в тому числі їх кількості, значення для міжнародної спільноти), їх розслідування різними країнами та Офісом прокурора МКС, значні масштаби наслідків на різних територіях, необхідність збирання великої кількості доказів обумовлюють іще одну важливу

організаційну особливість розслідування – пошук додаткових ресурсів для здобування інформації, зокрема шляхом залучення громадськості до документування цих злочинів.

Так, одним із ключових напрямків участі громадянського суспільства є діяльність правозахисних організацій. Українські та міжнародні неурядові організації, такі як Truth Hounds, Центр громадянських свобод, Bellingcat та інші, системно займаються фіксацією фактів воєнних злочинів. Їхні експерти виїжджають на місця подій, збирають свідчення очевидців, потерпілих, документують руйнування та вбивства, а також проводять аналіз відкритих джерел (OSINT) з метою підтвердження або спростування інформації.

Крім того, організації займаються і поширенням інформації про правильність документування воєнних злочинів. Наприклад, Truth Hounds у 2023 році представила посібник «Воєнні злочини: методологія розслідування для громадських організацій», в якому надано базову інформацію для фахового документування фактів скоєння воєнних злочинів [17].

Важливе значення для документування воєнних злочинів мають безпосередні свідки подій – цивільні особи, які пережили обстріли, окупацію, катування або втрату близьких. Їхні свідчення часто є критично важливими для формування повноцінної доказової бази. Завдяки налагодженим механізмам співпраці, вони можуть звертатися до органів досудового розслідування, правозахисних структур або передавати інформацію через спеціально створені платформи.

Також слід наголосити на визначальній ролі інформаційних технологій у фіксації та розслідуванні воєнних злочинів. Існує низка онлайн-інструментів, які дозволяють швидко, безпечно та ефективно збирати й передавати докази. Серед них – інструменти OSINT, застосунок мобільна платформа EyeWitness to Atrocities, онлайн-архів Ukraine War Archive та інші. Ці сервіси дозволяють розшукувати інформацію про обставини вчинення злочинів, осіб до цього причетних, а також зберігати метадані файлів (час, місце, авторство), що є важливим для їхнього подальшого використання в судових процесах.

І.В. Гловюк підкреслює, що складність розслідування воєнних злочинів значною мірою пов'язана з великою кількістю недержавних суб'єктів, які займаються їх документуванням. У цьому контексті особливої актуальності набуває необхідність забезпечення допустимості зібраних матеріалів у рамках кримінальних проваджень, а також розробка ефективних механізмів взаємодії з тими суб'єктами, які долучаються до процесу розслідування таких злочинів [18, с. 96-97].

До позитивного досвіду організації розслідування воєнних злочинів в Україні слід віднести те, що зусилля громадськості у цій сфері координуються з офіційними органами, зокрема з Офісом Генерального прокурора, міжнародними правозахисними місіями, які створили платформу warcrimes.gov.ua, на яку можуть бути завантажені фото- та відеоматеріали, інша інформація щодо міжнародних доказів [19].

Окрім власне збору доказів, громадські активісти відіграють важливу роль у захисті прав потерпілих: надають юридичну допомогу, організовують психологічну підтримку, сприяють міжнародному визнанню фактів злочинів, займаються наданням допомоги у зверненні до іноземних судових інстанцій для захисту прав потерпілих від воєнних злочинів в Україні тощо. Вони також активно інформують світову спільноту, вимагаючи притягнення до відповідальності злочинців на міжнародному рівні.

Висновки. Організація розслідування воєнних злочинів є складним багаторівневим процесом, який вимагає не лише фахового процесуального підходу, але й урахування широкого кола зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на ефективність досудового розслідування. Цей процес є ефективним коли він модерується на загальнодержавному рівні (для формування належного нормативно-правового, кадрового, матеріально-технічного, методичного забезпечення готовності слідчих та оперативних підрозділів правоохоронних органів до розслідування воєнних злочинів, створення ефективних механізмів використання сил і засобів) та на рівні організації здійснення досудового розслідування воєнних злочинів у конкретних кримінальних провадженнях.

Специфіка цієї діяльності обумовлена як особливостями її правового регулювання, так і особливостями, що характеризують умови в яких здійснюється розслідування.

З урахуванням праць попередників та проведеного дослідження, до особливостей правового регулювання ми відносимо:

– положення КПК України, які регламентують порядок досудового розслідування (в тому числі в умовах спеціальних правових режимів), підслідність, повноваження слідчих і прокурорів, порядок проведення слідчих та процесуальних дій в умовах воєнного стану;

– норми міжнародного гуманітарного та кримінального права, зокрема положення Женевських конвенцій, Додаткових протоколів до них, а також Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Ці акти відіграють ключову роль у формуванні предмета доказування у справах про воєнні злочини, оскільки визначають ознаки таких злочинів, контекстуальні елементи (наприклад, наявність збройного конфлікту), а також особливі обов'язки держав щодо розслідування та притягнення винних до відповідальності;

– міжнародні угоди та конвенції щодо правової допомоги, які регламентують порядок створення спільних слідчих груп (ЖТ), обмін доказами, передачі процесуальних матеріалів і координації між національними органами;

– законодавство іноземних держав, які застосовують принцип універсальної юрисдикції для притягнення воєнних злочинців до відповідальності (адже в такому випадку, українські слідчі, які здійснюють збір доказів для передачі іноземним партнерам повинні бути обізнані з вимогами до їх отримання та оформлення).

До особливостей, що впливають на організацію розслідування воєнних злочинів, належать:

– масовість вчинення злочинів, що створює безпрецедентне навантаження на органи досудового розслідування. У таких умовах стандартні слідчі алгоритми виявляються неефективними, що вимагає розробки нових стратегій, зокрема створення спеціалізованих слідчих груп, підрозділів, а також оперативного перерозподілу навантаження між органами (зادля ефективності та оперативності розслідування);

– транснаціональний характер воєнних злочинів (потреба отримання доказової інформації на території інших держав, в тому числі країни-агресора);

– складність розслідування, обумовлена місцем і способом вчинення злочинів (огляду та дослідженню підлягають великі території, інфраструктурні об'єкти тощо), включаючи обстріли цивільної інфраструктури, масові вбивства, катування, сексуальне насильство, насильницькі депортації, підвищеною вимогою оперативності проведення першочергових заходів фіксації тощо;

– велика небезпека самих воєнних злочинців, місць вчинення злочину (повторні обстріли, атаки на правоохоронців під час проведення слідчих дій, застосування отруйних речовин та ін.), об'єктів, що на них знаходяться, проведення рятувальних робіт тощо;

– необхідність та фактичне залучення значної кількості суб'єктів розслідування (слідчі різних відомств, спеціалісти різних сфер, особи, що забезпечують безпеку учасників кримінального судочинства та ін.), у тому числі міжнародних (іноземні правоохоронні органи та міжнародні організації), недержавних (правозахисники, журналісти, OSINT-аналітики, волонтери), які документують воєнні злочини, збирають фото-, відео- та свідчення очевидців, зберігають інформацію, що має значення для кримінального провадження;

– застосування процедур дистанційного кримінального провадження та спеціальної процедури «in absentia»;

– великий обсяг інформації, що підлягає дослідженню і систематизації під час розслідування (адже одні й ті ж самі особи можуть вчиняти різні воєнні злочини, в різний час та стосовно різних потерпілих). Суттєвою проблемою іноді є накопичення такої інформації в різних кримінальних провадженнях, розслідування яких здійснюється різними правоохоронними органами. Це в свою чергу висуває вимоги щодо підвищення ефективності взаємодії між правоохоронними органами, зокрема в частині інтеграції всієї доказової бази воєнних злочинів в Україні.

Отже, організація розслідування воєнних злочинів потребує не лише адаптації до умов воєнного стану, а й системного підходу, що базується на гармонізації національного й міжнародного законодавства, функціональній взаємодії між усіма суб'єктами розслідування (включаючи іноземні та міжнародні уповноважені органи, громадськість тощо), технологічній модернізації процесів і гнучкому реагуванні на змінні обставини сучасної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. / За ред. проф. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 464 с.
2. Берназ В.Д. Рівні організації розслідування злочинів в стратегії досудового слідства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2012. № 2. С. 136–140.

3. Татарин Н.М. Щодо визначення сутності організації розслідування кримінальних правопорушень. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики*: тези доповідей учасників науково-практичної конференції. Харків, 2021. С. 149–151.
4. Олішевський О.В. Поняття організації розслідування злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4 (47). С. 75–79.
5. Тетерятник Г.К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с.
6. Степанюк Р. Особливості організації кримінальних правопорушень в умовах епідемії (пандемії). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. С. 146–152.
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. № 2341-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
8. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
9. Єфіменко Т.С. Особливості доказування у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3(33). С. 284–294.
10. Татарин Н.М. Особливості організації розслідування воєнних злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану*: тези доповідей учасників науково-практичної конференції. Харків, 2022. С. 40–44.
11. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zarejestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 20.08.2025).
12. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-17. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384>.
13. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08. 06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
14. Басиста І.В., Власова Г.П., Стратонов В.М. Перспективи та невідворотність відповідальності за вчинення воєнних злочинів, геноциду, агресії та злочинів проти людяності (діяльність спільної слідчої групи з розслідування тяжких міжнародних злочинів в Україні (ЖІТ); співробітництво із міжнародним кримінальним судом; перспективи створення міжнародного трибуналу ad hoc тощо) (продовження огляду). *Military offences and war crimes: background, theory and practice: collective monograph*. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. С. 25–72.
15. Vilniuje viešintis Eurojusto vadovas: patraukti atsakomybén agresorius Ukrainoje užtruks ne vienus metus. URL: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1863093/vilniuje-viesintis-eurojusto-vadovas-patraukti-atsakomyben-agresorius-ukrainoje-uztruks-ne-vienus-metus>.
16. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. Міжнародне співробітництво Офісу Генерального прокурора. Ключові напрями та результати. 12.02.2024. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/miznarodne-spivrobitnictvo-ofisu-generalnogo-prokurora-klyucovi-napryami-ta-rezultati>.
17. Воєнні злочини: методологія розслідувань для громадських організацій. CivilM+. 2023. 39 с.
18. Гловюк І.В. Кримінальне провадження щодо воєнних злочинів: виклики та відповіді. *Право України*. 2023. №5. С. 85–100.
19. Якщо ви стали потерпілим або свідком воєнних злочинів росії – фіксуйте та надсилайте докази! URL: <https://warcrimes.gov.ua>.